

«Η σημασία της επικοινωνίας στην διδακτική πράξη»¹

Στέφανος Χρ. Κουμαρόπουλος

Επίσκεψη ονομάτων

Η επικοινωνία σύμφωνα με το λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη είναι η αμοιβαία επαφή (συνάντηση, συνομιλία κ.λπ.) μεταξύ ατόμων και ομάδων και η αποστολή και μετάδοση πληροφοριών από έναν πομπό σε ένα δέκτη. Ταυτόχρονα η λέξη αυτή (μεταξύ των πολλών εννοιών που έχει) σημαίνει και την *ουσιαστική πνευματική και ψυχική επαφή και αμοιβαία κατανόηση*, στην περίπτωση μας στο χώρο της εκπαίδευσης επικοινωνία πνευματική και ψυχική επαφή και αμοιβαία κατανόηση καθηγητή-μαθητή. Χωρίς αυτά η σχέση καθηγητή-μαθητή παραμένει μία «ανεκμετάλευτη σχέση».

Την έκφραση αυτή που έχει χρησιμοποιήσει σε ένα βιβλίο του με τίτλο: «Γιατρός ασθενής μια ανεκμετάλλευτη σχέση» ο Αναπληρωτής Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ιωάννης Στ. Παπαδόπουλος², στην παρούσα εισήγηση θα μπορούσαμε να την παραλλάξουμε και με θετική εκφορά να διατυπωθεί με την ακόλουθη μορφή: Καθηγητής - Μαθητής μια σχέση με βάθος και σημασία.

Ας υποθέσουμε ότι είστε καθηγητές ενός σχολείου ή ενός προγράμματος κατάρτισης ενηλίκων. Ποιο κατά τη γνώμη σας μπορεί να είναι καλό ξεκίνημα της πρώτης σας συνάντησης;

¹ Εισήγηση στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών στους φοιτητές του Ζ' εξαμήνου στο πλαίσιο του μαθήματος «Εισαγωγή στη Διδακτική Μεθοδολογία-Αναλυτικά Προγράμματα» στις 18 Οκτωβρίου 2016. Υπεύθυνη του Προγράμματος Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης» Δρ. Βασιλική Μπρίνια. Την ευχαριστώ για την τιμητική πρόσκληση. Η ίδια εισήγηση, προσαρμοσμένη, ανακοινώθηκε το Σάββατο 10 Δεκεμβρίου 2016 στο πλαίσιο Επιμορφωτικού Σεμιναρίου Παιδαγωγικής και Διδακτικής Κατάρτισης για νέους θεολόγους της Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων, στα Γραφεία της ΠΕΘ.

² Έκδοση: ΤΥΠΙΑΤΕ Φεβρουάριος 1998.

Σίγουρα η **άσκηση γνωριμίας** είναι μία καλή αρχή στην έναρξη μιας πρώτης διδακτικής συνάντησης γιατί μόνο όταν γνωρίσεις κάποιον μπορείς να επικοινωνήσεις μαζί του. Τι μπορεί να περιλαμβάνει, η άσκηση που μπορεί να συμπληρωθεί γραπτώς από το κάθε ένα και παρουσιαστεί στη συνέχεια σε όλη την τάξη:

- Ονοματεπώνυμο:
- 4 αγαπημένες μου ασχολίες (χόμπι):
- Σημαντικά πρόσωπα της ζωής μου:
- Σημαντικά γεγονότα της ζωής μου:
- Τι περιμένω από το μάθημα;
- Τι περιμένω από τον διδάσκοντα;

Καθηγητής - Μαθητής μια σχέση με βάθος και σημασία³

«Το πρόσωπο του εκπαιδευτικού μετράει περισσότερο από εκείνο που γνωρίζει κι ακόμη περισσότερο από τις μεθόδους που χρησιμοποιεί». C. Rogers

Η σημασία της επικοινωνίας είναι σημαντική τόσο για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων όσο και για την αποτελεσματική άσκηση του λειτουργήματος-επαγγέλματός τους. Οι άνθρωποι επικοινωνούν με πολλούς τρόπους. Ο άνθρωπος έχει έμφυτη την ανάγκη της επικοινωνίας, η οποία παίζει καθοριστικό ρόλο στις σχέσεις του. Η επικοινωνία επιτυγχάνεται με διάφορες μορφές. Υπάρχει η λεκτική και η μη λεκτική επικοινωνία (οπτική επαφή, σωματική γλώσσα κ.α.). Η λεκτική επικοινωνία, δηλαδή η ομιλία και ο διάλογος, έχει κεντρική θέση στην κοινωνική ζωή. Με αυτή κυρίως διεξάγεται η συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων. Η ομιλία όχι μόνο περιγράφει πράγματα αλλά, το σπουδαιότερο, διεγείρει τα ανθρώπινα συναισθήματα και παρακινεί σε ορισμένες πράξεις. Με την ομιλία, τη διδασκαλία μας εμείς οι εκπαιδευτικοί επιδρούμε στους μαθητές μας.

³ Για την σημασία της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή έχω αναφερθεί εκτεταμένα στη διδακτορική μου διατριβή με τίτλο: [Η συμβουλευτική διάσταση του Θεολόγου Καθηγητή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση](#) (Αθήνα 2003) κυκλοφορήθηκε ως βιβλίο το 2011.

Η καλή επικοινωνία είναι απαραίτητη, εκ των ων ουκ άνευ, στο έργο του εκπαιδευτικού. Ο παιδαγωγός, που διδάσκει και παιδαγωγεί είναι στην πρώτη γραμμή, χρειάζεται να επικοινωνήσει με τους μαθητές. Επιπλέον βέβαια και να συνεργαστεί αποτελεσματικά με μια σειρά ανθρώπους στο χώρο του σχολείου (μαθητές, γονείς, συναδέλφους, διευθυντές κ.α.).

Μία αποτελεσματική πνευματική αλλά κυρίως ψυχική επικοινωνία του παιδαγωγού με ένα μαθητή μπορεί να έχει το ίδιο αποτέλεσμα με μία τέλεια παρουσίαση του μαθήματος, κυρίως γιατί κινητοποιεί το ενδιαφέρον του μαθητή για γνώση και έφεση για μάθηση. Το πόσο ικανοποιητική μπορεί να είναι η παιδαγωγική μας συμβολή στο σχολείο εξαρτάται σε μεγάλο μέρος από τη φιλική στάση, το ενδιαφέρον, την κατανόηση που θα δείξουμε για τα ενδιαφέροντα, τα συναισθήματα, τα προβλήματα και τις απόψεις των μαθητών μας.

Μία αποτελεσματική επικοινωνία απαιτεί δεξιότητες και ταυτόχρονα την ειλικρινή πρόθεση του εκπαιδευτικού να καταλάβει όσα απασχολούν τον μαθητή του. Δεν αρκεί όμως μόνο να τον καταλάβει, αλλά ταυτόχρονα πρέπει και να του μεταδώσει το μήνυμα ότι είναι κατανοητός και αποδεκτός.

Η ανυπόκριτη προσοχή, που δίνεται από τον καθηγητή στον εκπαιδευόμενο παρέχει την ευκαιρία για επικοινωνία. Όσο πιο πολλές πληροφορίες έχει ο εκπαιδευτικός για τον μαθητή, τόσο πιο εύκολα θα βρει τρόπο να ανοίξει συζητήσεις με αυτόν. Για παράδειγμα το γεγονός ότι ο παιδαγωγός δείχνει ενδιαφέρον για την καθημερινή ζωή του μαθητή, τον ενθαρρύνει να πιστεύει ότι εκείνος θέλει το καλό του.

Για να επιτύχουν στο έργο τους οι εκπαιδευτικοί, χρειάζεται ασφαλώς να είναι καταρτισμένοι στο αντικείμενο εξειδίκευσής τους (που προφανώς το κατέχουν πολύ καλά και έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα για να το διδάξουν). Δεν αρκεί όμως αυτό. Χρειάζεται να καλλιεργήσουν τις δεξιότητές τους στις διαπροσωπικές σχέσεις με ειδικά μαθήματα και πρακτική άσκηση.

Η σημασία της ενσυναίσθητης ακρόασης

Στην επικοινωνία, σημαντική είναι η ενσυναίσθητη ακρόαση, η ακρόαση δηλαδή με αληθινό ενδιαφέρον και ευαισθησία στις ιδέες, τις εμπειρίες και τις ανάγκες του μαθητή. ***Συνήθως εμείς οι δάσκαλοι μιλάμε πολύ και ακούμε ελάχιστα.*** Η ακρόαση είναι μία παιδαγωγική πράξη, που απαιτεί ενέργεια, συγκέντρωση προσοχής και επιστράτευση όλων των αισθήσεων για την αντίληψη των λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων που διαβιβάζει μαθητής μας είτε μιλάει είτε έχει αποσυρθεί σε μία γωνιά και στέλνει άλλου είδους μη λεκτικά μηνύματα.

Με την ακρόαση, οι παιδαγωγοί προσφέρουν στους μαθητές τους προσοχή, σεβασμό και ενθάρρυνση, ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, εκτιμούν την ψυχική κατάσταση και τα προβλήματα τους. Η κατανόηση της δυναμικής της σχέσης καθηγητή-μαθητή (σχεσιοδυναμικής ή παιδαγωγικής του προσώπου, όπως ονομάζεται) έχει άμεση συνέπεια την αποδοχή του κάθε μαθητή μας ως ξεχωριστής και ανεπανάληπτης προσωπικότητας⁴.

Για την επιτυχία της διδασκαλίας δεν απαιτούνται μόνο καλά εξοπλισμένες αίθουσες-τάξεις. Μία απρόσωπη αίθουσα διδασκαλίας ακόμη και με τα πιο σύγχρονα εποπτικά μέσα χωρίς επικοινωνία δασκάλου-μαθητή είναι παιδαγωγικά αναποτελεσματική. Το ίδιο ισχύει και για τα αναλυτικά προγράμματα και την ύλη που τυπικά- διαδικαστικά μπορεί να θεωρηθεί ότι

⁴ Η παρούσα εισήγηση ακολουθεί το μοντέλο της προσωποκεντρικής προσέγγισης της θεωρίας του Carl Rogers (που δεν είναι μία αμιγής παιδαγωγική θεωρία αλλά μία θεωρία της συμβουλευτικής ψυχολογίας). Η θεωρία περιγράφει τον ρόλο της σχέσης ανάμεσα σε επαγγελματία εκπαιδευτικό και ένα μαθητή με επίκεντρο τον ίδιο τον μαθητή. Στις μέρες μας η μαθητοκεντρική παιδαγωγική τείνει να εκτοπίσει ως θεωρία την δασκαλοκεντρική παιδαγωγική. Για την προσωποκεντρική παιδαγωγική θεώρηση βλ. ***Αλέξανδρου Β. Κοσμόπουλου*** (2000) *Σχεσιοδυναμική παιδαγωγική του προσώπου*, Εκδ. Γρηγόρη. ***Αλέξανδρου Β. Κοσμόπουλου και Γρηγόρη Αθ. Μουλαλούδη***, (2003) *Ο Carl Rogers και η προσωποκεντρική του θεωρία για την ψυχοθεραπεία και την Παιδεία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

έχει διδαχθεί από το βιβλίο ή τις σημειώσεις από έναν «ψυχρό» επαγγελματία δάσκαλο.

Υπάρχουν μαθητές με ξεχωριστές ανάγκες που οφείλουμε να τις ανακαλύψουμε να μας ανοίξουν της ψυχής τους και μετά θα μας ανοίξουν και το μυαλό τους για να μεταγγίσουμε την γνώση. Στην παράδοσή μας υπάρχει για τη γνώση και την κατανόηση της **ο όρος μέθεξη**. Μέθεξη σύμφωνα με το λεξικό σημαίνει ψυχική συνάντηση, επαφή, επικοινωνία. Ακριβώς δηλαδή ότι είναι και ότι αποτελεί την ουσία της διδασκαλίας. Συνάντηση διδάσκοντος και διδασκομένου μέσα σε ένα κλίμα σεβασμού, αποδοχής και αναγνώρισης.

Η ποιότητα των ανθρώπινων σχέσεων μαθητή και καθηγητή είναι πεδίο όπου δοκιμάζονται όχι μόνο οι γνώσεις και οι ικανότητες, αλλά κυρίως το ήθος, η παιδεία, η αγωγή, ο χαρακτήρας με ένα λόγο **η στάση ζωής του παιδαγωγού**. Θεμελιώδη αξία αποτελεί ο σεβασμός προς την αξιοπρέπεια του μαθητή. Χωρίς σεβασμό προς τον μαθητή, η διδακτική μας ποτέ δεν θα μπορέσει να είναι εξατομικευμένη και αποτελεσματική.

Η επικοινωνία στη θεωρία αυτή κατέχει κεντρικό και βαρύνοντα ρόλο. Ο εκπαιδευτικός (όλων των βαθμίδων) δείχνοντας κατανόηση, ενδιαφέρον, σεβασμό διευκολύνει τον μαθητή του στην προσαρμογή του στις συνθήκες που επικρατούν στο σχολείο, στην τάξη, στο εργαστήριο προς όφελος της ολοκληρωμένης μόρφωσής του. Το μοντέλο αυτό παρόλο που ξεκίνησε από ψυχοθεραπευτές και συμβουλευτικούς ψυχολόγους έχει αποδειχθεί εξαιρετικά χρήσιμο στην παιδαγωγική πράξη και στην εδραίωση μιας γνήσιας και αποτελεσματικής παιδαγωγικής σχέσης ανάμεσα σε καθηγητές και μαθητές.

Κάποιες φορές κυριαρχεί δυστυχώς η άποψη ότι η εκπαίδευση πρέπει να καθοδηγείται αποκλειστικά και μόνο από τις τεχνολογικές και οικονομικές ανάγκες της αγοράς. Αυτό θυσιάζει το πρόσωπο στο βωμό του αποτελέσματος, των σκοπιμοτήτων και της οικονομίας της αγοράς. Δηλαδή

την παιδεία σε βάρος της τεχνοκρατικής εξειδίκευσης. Η προσωποκεντρική παιδαγωγική προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει ανάχωμα σε αυτές τις θεωρίες. Όπως είπε και ο Rogers οφείλουμε «να αφιερώσουμε τόσο χρήμα και ενέργεια για την απελευθέρωση των δυνατοτήτων του προσώπου όσο αφιερώνουμε για την πυρηνική ενέργεια».

Οι δεξιότητες επικοινωνίας στο έργο του εκπαιδευτικού

Οι δεξιότητες επικοινωνίας είναι ικανότητες και στάσεις απαραίτητες για μια αποτελεσματική παιδαγωγική σχέση. Οι δεξιότητες επικοινωνίας δεν είναι απλώς τεχνικές είναι **στάση ζωής**.

«Το μέσον είναι το μήνυμα» έχει απόλυτη εφαρμογή όσον αφορά τον παιδαγωγό. Το είχε πει ο κορυφαίος επικοινωνιολόγος και φιλόσοφος Μάρσαλ Μακ Λούαν. Ήθελε να πει ότι κάθε πομπός μηνύματος αποκαλύπτει τμήματα της ταυτότητάς του στο μήνυμα και (πολλές φορές) το ίδιο το μήνυμα δεν είναι τίποτα περισσότερο από την ταυτότητα του πομπού. Με το βλέμμα μας, με τη φωνή μας και με τις κινήσεις μας φανερώνουμε πόσο ανοικτοί στην επικοινωνία με τους μαθητές μας είμαστε.

Οι δεξιότητες επικοινωνίας είναι τέχνη αγάπης προς τους αποδέκτες των μαθημάτων μας, τους μαθητές μας. Χρειάζεται να αξιοποιούμε κάθε ευκαιρία συνάντησης με τους μαθητές μας ως μοναδική.

Απαραίτητες προϋποθέσεις επιτυχίας της επικοινωνίας μας με την τάξη είναι:

- Η αυτογνωσία του εκπαιδευτικού,
- η παιδαγωγική και ψυχολογική του κατάρτιση,
- και η δια βίου εκπαίδευση του δασκάλου τόσο στην ειδικότητά του όσο και σε τεχνικές επικοινωνίας.

Η ασυνείδητη επικοινωνία εκπαιδευτικού-εκπαιδευόμενου (η συμβολή της ψυχανάλυσης)

Κατά τη διάρκεια της ψυχαναλυτικής θεραπείας, ο αναλυόμενος μεταθέτει στον αναλυτή απωθημένες ιδέες, συναισθήματα φιλικά, εχθρικά, αμφίθυμα, που είχε ζήσει κατά την παιδική του ηλικία με τους γονείς, το οικογενειακό περιβάλλον και τα οποία η νέα σχέση με τον ψυχαναλυτή τα καθιστά επίκαιρα.

Στην τάξη έχει παρατηρηθεί η ίδια ασυνείδητη διαδικασία μεταξύ μαθητή – δασκάλου. Ο μαθητής μεταβιβάζει στον καθηγητή του ένα σύνολο συναισθημάτων είτε φιλικών (θετική μεταβίβαση), είτε αρνητικών (αρνητική μεταβίβαση). Αναβιώνει παλαιά ή πιο πρόσφατα συναισθήματα, αφού δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο μαθητής εξακολουθεί να έχει στενές σχέσεις με τους γονείς του. Ο μαθητής μπορεί να μεταβιβάσει συναισθήματα στον δάσκαλο, γιατί έχει μερικά κοινά χαρακτηριστικά με τους γονείς του ή γιατί νομίζει ότι τα έχει ή γιατί ο δάσκαλος είναι όπως θα ήθελε να είναι οι γονείς του ή γιατί ελπίζει πως θα εκπληρώσει αυτός κάποιες επιθυμίες που έμειναν ανικανοποίητες από τους γονείς του.

Στην ψυχαναλυτική θεωρία, ο όρος αντιμεταβίβαση αφορά το σύνολο των ασυνείδητων αντιδράσεων του ψυχαναλυτή προς τον αναλυόμενο. Στην παιδαγωγική σχέση έχει παρατηρηθεί ένα ανάλογο φαινόμενο αντιμεταβίβασης του δασκάλου προς το παιδί. Δεν είναι όμως εύκολο να διακριθεί κατά πόσο η διαδικασία αυτή τίθεται σε κίνηση από τις εκδηλώσεις και αντιδράσεις των μαθητών ή από απρόσμενες συναισθηματικές καταστάσεις του εκπαιδευτικού. Μπορεί οι αντιδράσεις του εκπαιδευτικού να αντιστοιχούν σε δικές του παρακινήσεις προς τους μαθητές ή να είναι απαντήσεις σε αιτήματα των παιδιών για προστασία, ενθάρρυνση, αγάπη, κτλ.

Το σημαντικό είναι πως στην παιδαγωγική σχέση ο δάσκαλος δεν είναι ουδέτερος. Μπορεί κάποιο ή κάποια παιδιά να ξυπνήσουν μέσα του παλαιά,

απωθημένα συναισθήματα, ξεχασμένα βιώματα. Το παιδί που είναι απέναντί του μπορεί να του θυμίζει ασυνείδητα, το παιδί που ήταν ή αυτό που ήθελε να είναι και ακόμα το παιδί που ήταν αλλά δεν ήθελε να είναι. Έτσι είναι δυνατόν να μην απευθύνεται στον πραγματικό μαθητή που έχει απέναντί του αλλά σε μια εικόνα θετική ή αρνητική που αναδύεται από το παρελθόν του. Η αντιμεταβίβαση του εκπαιδευτικού γίνεται αντιληπτή από μερικές ανεξέλεγκτες αντιδράσεις εύνοιας και συμπάθειας ή αντίθετα εχθρότητας και αντιπάθειας απέναντι σε ένα ή σε μερικά παιδιά.

Η ποιότητα της επικοινωνίας μεταξύ μαθητή-εκπαιδευτικού, εξαρτάται κυρίως από τη συναισθηματική ωριμότητα του δεύτερου. Αυτό γιατί ο δάσκαλος δεν πρέπει να παίρνει τις συμπεριφορές του μαθητή σαν προσωπικές προσβολές ούτε πρέπει να αισθάνεται ανασφάλεια από τις αντιδράσεις του μαθητή του. Η αυτογνωσία, η δουλειά του εκπαιδευτικού με τον εαυτό του θα τον βοηθήσει να μη ζητά από το μαθητή του την ικανοποίηση των συναισθηματικών του αναγκών.

Η στάση υποδοχής εκ μέρους του εκπαιδευτικού⁵

Χρειάζεται ακόμη η καθοδήγηση με διακριτικότητα και απόλυτο σεβασμό της προσωπικότητας των μαθητών εκ μέρους των διδασκόντων. Επιπλέον είναι αναγκαία η ψυχραιμία, η υπομονή, η φαντασία και το χιούμορ. Η «στάση υποδοχής» για τον παιδαγωγό σημαίνει να σκύψουμε πραγματικά στους μαθητές μας προκειμένου, να αφουγκρασθούμε τα βαθύτερα κίνητρα της συμπεριφοράς τους⁶.

⁵ Για τη στάση υποδοχής στην Ορθόδοξη Χριστιανική Παράδοση συμβουλευτικής ποιμαντικής βλ. Αλεξάνδρου Σταυρόπουλου, [*Η τέχνη της αγάπης*](#), εκδ. Κάνιστρο, Ι.Μ. Αγ. Νεοφύτου Πάφος 1998. 1998

⁶ Στο σημείο αυτό αναφέρθηκε ένα παράδειγμα με φοιτητή που κοιτάζοντας το ρολόι του ρώτησε τι ώρα θα τελειώσει το μάθημα και ο καθηγητής μόλις είχε αρχίσει την παράδοση της νέας ενότητας. Ο συγκεκριμένος καθηγητής θυμωμένα σκέφθηκε μέσα του ότι απαξιώνει το μάθημα. Λίγο όμως πριν επιτεθεί φραστικά στον φοιτητή ρώτησε: «Επειδή

Πολύτιμη η συνεισφορά της συμπεριφοράς ενσυναίσθητης προσεκτικής παρακολούθησης. Είναι βασική ικανότητα με 3 επιμέρους στάσεις:

α) Τη **βλεμματική επαφή** (χαλαρό βλέμμα αλλά με ζωηρό ενδιαφέρον για τον μαθητή και τη διδασκαλία). Να βλέπουμε το μαθητή μας με την «ψυχή στο βλέμμα»⁷. β) Τη **σωματική γλώσσα** (ο δάσκαλος δεν είναι κρυμμένος πίσω από σημειώσεις ή ξαπλωμένος σε μία καρέκλα, ούτε όμως και πάνω από τους μαθητές. Οικειότητα αλλά όχι κατάργηση των αποστάσεων). γ) Το **φωνητικό ύφος** του δασκάλου (φωνή σταθερή όχι έντονη ούτε όμως και τελείως άψυχη, με διακυμάνσεις για να προκαλεί την προσοχή).

Η παιδαγωγική επικοινωνία και η σωστή χρήση των σημείων στίξης⁸

Το περιεχόμενο του μαθήματος πρέπει να παρουσιάζεται με τρόπο κατανοητό και να χρησιμοποιούνται **τα σημεία στίξης**.

- Πρώτα η **τελεία**. Να σταματάμε να μιλάμε για να συμμετέχουν και οι μαθητές μας.

μόλις άρχισα και θα έχουμε αρκετή ώρα μήπως υπάρχει κάτι που σε ενοχλεί ή κάτι που σε απασχολεί;» Ο φοιτητής του απάντησε ότι πρέπει να πάρει ένα φάρμακο και ζήτησε την άδειά του για ολιγόλεπτη έξοδό του από το μάθημα. Η ψυχραιμία του καθηγητή και το πραγματικό του ενδιαφέρον για τον φοιτητή «έσωσε» την διδακτική σχέση.

⁷ Η φράση είναι από το ποίημα της Μαρίας Πολυδούρη [Μόνο γιατί με αγάπησες](#): «Μόνο γιατί τα μάτια σου με κοίταξαν με την **ψυχή στο βλέμμα**, περήφανα στολίστηκα το υπέρτατο της ύπαρξής μου στέμμα...»

⁸ Το περιεχόμενο αυτής της παραγράφου το οφείλω στον σεβαστό και αγαπητό Ομ. Καθηγητή κ. Αλέξανδρο Σταυρόπουλο. Στα μαθήματά του στο Πανεπιστήμιο μας μίλαγε συχνά για τα σημεία στίξης που πρέπει να χρησιμοποιούμε στη διδασκαλία μας. Βλ. [Ποιμαντικά σημεία στίξεως](#), Περιοδικό Εφημέριος 1984 σ. 104-105 και [Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σ'ε δρόμους ποιμαντικής διακονίας](#), τ. 2. Αθήνα 1984, σ. 53-58.

- Έπειτα το **ερωτηματικό**. Ρωτάμε τους μαθητές και τους ενθαρρύνουμε να συμμετέχουν ακόμη και στην παράδοση του επόμενου μαθήματος. Ότι μπορούν να πουν οι μαθητές δεν πρέπει να το παραδίδει ο καθηγητής (μαιευτική μέθοδος του Σωκράτη).
- Στη συνέχεια το **θαυμαστικό**. Κυρίως όταν απευθυνόμαστε στους μαθητές μας που είναι ιδιαίτερα διστακτικοί ή με μαθησιακές ανάγκες για να τους ενθαρρύνουμε και να τονώσουμε την αυτοπεποίθησή τους.
- **Αποσιωπητικά**. Δεν χρειάζεται να κάνουμε διαλέξεις μακρόσυρτες. Θα παρουσιάζουμε δύο τρεις βασικές έννοιες και θα **υπογραμμίζουμε** την πιο σημαντική.
- **Άνω και κάτω τελεία**: Γιατί για τις περισσότερες νέες έννοιες που παρουσιάζουμε πρέπει να ζητάμε και να δίνουμε παραδείγματα ή ρωτάμε για την δυνατότητα εφαρμογή τους στη σύγχρονη ζωή.
- **Παρένθεση**: Δηλαδή θα ζητάμε **ανατροφοδότηση** από την τάξη για να βλέπουμε πόσο κατανοητά ή αποδεκτά έγιναν αυτά που παρουσιάσαμε. Άλλωστε τα λεγόμενα τεστ έχουν κύριο λόγο να μας πληροφορήσουν για αυτό και δευτερευόντως για να αξιολογήσουν τους μαθητές.

Συνήθη επικοινωνιακά λάθη των καθηγητών-εκπαιδευτών

Συνήθη επικοινωνιακά λάθη των δασκάλων που εμποδίζουν την παιδαγωγική σχέση και τα οποία οφείλουν να προσεχθούν ιδιαίτερα από το είναι τα παρακάτω⁹:

⁹ Για περισσότερα βλ και A.E. Ivey, N.B. Gluckstern, M. Bradford Ivey, 1996 *Συμβουλευτική: Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης*, μετάφραση - επιμέλεια: Μ. Μαλικιώση Λοϊζου, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. Επίσης Δ. Παπαδάτου (1998) *Δεξιότητες και τεχνικές επικοινωνίας*, Σημειώσεις (για τους φοιτητές του Τμ. Νοσηλευτικής του Πανεπιστημίου Αθηνών), Αθήνα και V. Satir (1989) *Ανθρώπινη επικοινωνία*, μετφρ. Α. Ντούργα, Εκδ. Δίοδος, Αθήνα.

- Υπερβολικές προσταγές που συνηθίζουν να δίνουν στους μαθητές.
Παραδείγματα προς αποφυγή:
 - «Σας είπα να σηκώνεστε όταν μπαίνω στην τάξη και να επικρατεί απόλυτη ησυχία».
 - «Να μου ζητήσεις αμέσως συγγνώμη γι' αυτή σου την συμπεριφορά και μπροστά στους συμμαθητές σου».
- Η τάση να απειλούν προσπαθώντας να συνετίσουν ή να επαναφέρουν στην τάξη κάποιους μαθητές τους. Παράδειγμα προς αποφυγή:
 - «Να προσέξεις καλά αυτά που σου λέω γιατί αλλιώς θα αποβληθείς και αυτό θα έχει επιπτώσεις στην εικόνα σου ως μαθητή και στη βαθμολογία σου».
- Η τάση να ελέγχουν δημόσια και επανειλημμένως κάποιον μαθητή μπροστά στην τάξη αντί να τον καλούν ιδιαιτέρως στο διάλειμμα και να του κάνουν με όμορφο τρόπο παρατήρηση. Το αντίθετο πάλι να επαινούν δημόσια άλλους μαθητές και να τους ξεχωρίζουν π.χ. να τους αποκαλούν με τα μικρά τους ονόματα (ενώ τους υπόλοιπους με τα επώνυμα).
- Η τάση να εκλογικεύουν όλα όσα λένε στους μαθητές τους.
Παράδειγμα προς αποφυγή:
 - «Εγώ σε είχα προειδοποιήσει εγκαίρως αλλά εσύ δεν θέλεις να δεις λογικά την πραγματικότητα, ζεις στον κόσμο σου».
- Οι κατευθύνσεις που δίνουν και οι απλουστεύσεις και οι γενικεύσεις που κάνουν. Παράδειγμα προς αποφυγή:
 - «Εγώ αν ήμουν στη θέση σου θα ενεργούσα μ' αυτόν τον τρόπο. Δεν καταλαβαίνω πώς ενώ τα πράγματα είναι απλά δε θέλεις να αλλάξεις τρόπο συμπεριφοράς».
- Ο δήθεν έπαινος και η έμμεση αυτοπροβολή των ιδίων ή και η έμμεση εκζήτηση εξυπηρέτησή τους. Παραδείγματα προς αποφυγή:

- «Συγχαρητήρια που τα πήγες καλά. Είσαι καταπληκτικός αυτό βέβαια το αποτέλεσμα οφείλεται στη δική μου βοήθεια και τη δουλειά που κάναμε όλη τη χρονιά στην τάξη».
- «Είστε οι καλύτεροι μαθητές του σχολείου και ξέρω ότι τώρα που θα σας ζητήσω να με βοηθήσετε στην γιορτή των του σχολείου θα το κάνετε πρόθυμα».
- Η τάση να δίνουν ψυχολογικές ερμηνείες στη συμπεριφορά των μαθητών τους. Παραδείγματα προς αποφυγή:
 - «Έχεις μια εγωκεντρική προσωπικότητα και γι' αυτό θέλεις συνεχώς οι καθηγητές σου να ασχολούνται μαζί σου».
 - «Είσαι κομπλεξικός γι' αυτό συνεχώς προκαλείς με τη συμπεριφορά σου».
- Ο σαρκασμός, η απόρριψη και η γελοιοποίηση. Παραδείγματα προς αποφυγή.
 - «Σιγά την προσωπικότητα που θίξαμε, μήπως θέλεις να σου ζητήσουμε και συγνώμη;»
 - «Είσαστε φυτά θερμοκηπίου δεν καταλαβαίνετε τα στοιχειώδη».
- Η προσπάθεια να αγνοήσουν προβλήματα που τους θέτουν οι μαθητές τους χωρίς καν να ακούσουν τα παράπονα τους. Παράδειγμα προς αποφυγή:
 - «Αυτά που παρουσιάζετε ως προβλήματα δεν είναι τίποτα, η γενιά μας είχε σοβαρά προβλήματα. Να σας πω εγώ για δυσκολίες που ζούσαμε τότε που εγώ ήμουν μαθητής...»

Βελτιώνοντας την επικοινωνία μας με τους μαθητές

Τα *μηνύματα σε πρώτο πρόσωπο* μπορούν να βοηθήσουν στην υπέρβαση κάποιων προβλημάτων που παρουσιάζονται¹⁰: Η έκφραση

¹⁰ Περισσότερα για τα μηνύματα σε πρώτο πρόσωπο βλ. Γ. Κλεφτάρα (1977) *Η διαπροσωπική σχέση ως θεμελιώδης έννοια στη διαδικασία της εκπαίδευσης: Πρακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές βελτίωσης της* στο Μ. Πούρκος (επιμέλεια) *Ατομικές διαφορές και εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 1977, σ. 275-302.

κάποιων αρνητικών συναισθημάτων στο δεύτερο (ενικό ή πληθυντικό πρόσωπο) είναι ένα άλλο σύνηθες επικοινωνιακό απόπημα των εκπαιδευτικών (Παράδειγμα προς αποφυγή: «Είστε απαράδεκτοι, χωρίς αγωγή, ανεύθυνοι»). Μ' αυτό τον τρόπο αντί να πει κάποιος πώς αισθάνεται ο ίδιος για μια κατάσταση ανεπιθύμητη που δημιουργήθηκε, καταφεύγει στην επίθεση απέναντι σε κάποιον ή κάποιους, στην κατηγορία, την κριτική, την απειλή κ.α. Ένας πιο αποτελεσματικός τρόπος επικοινωνίας είναι να εκφράζουν οι διδάσκοντες στον μαθητή ή στους μαθητές τα συναισθήματά τους και πώς ένιωσαν δίνοντας του/τους ένα μήνυμα σε πρώτο πρόσωπο, δηλαδή ένα μήνυμα «εγώ».

Παράδειγμα: Κάποιος μαθητής κάνει φασαρία τη στιγμή που προσπαθεί ο καθηγητής να συγκεντρωθεί και να γράψει κάτι στον πίνακα.

1^η περίπτωση αντιμετώπισης (προς αποφυγή) σε δεύτερο ενικό πρόσωπο:

- «Δεν σέβεσαι κανέναν την ώρα που εγώ γράφω στον πίνακα και προσπαθώ να σου μάθω γράμματα εσύ μιλάς και χαριεντίζεσαι προκλητικά. Είσαι αναιδής και αχάριστος».

2^η περίπτωση αντιμετώπισης σε πρώτο ενικό πρόσωπο:

- «Όταν είμαι γυρισμένος στον πίνακα και εσύ κάνεις φασαρία νιώθω άσχημα και επειδή αισθάνομαι ότι δε συμερίζεσαι τον κόπο μου και επειδή χάνω τον ειρμό της σκέψεώς μου και δυσκολεύομαι πάρα πολύ μετά από αυτό να συγκεντρωθώ στο μάθημα».

Στη δεύτερη περίπτωση ο καθηγητής μίλησε σε πρώτο πρόσωπο δίνοντας πληροφορίες στο μαθητή σχετικά με το πώς αισθάνθηκε τη δεδομένη στιγμή και πώς ένιωσε από τη συμπεριφορά του, αποφεύγοντας τις κρίσεις για το χαρακτήρα του. Η αναφορά του δασκάλου σε πρώτο πρόσωπο σε κάποια σοβαρά περιστατικά δίνει πληροφορίες στην τάξη και στον μαθητή σχετικά με το πώς αισθάνθηκε τη δεδομένη στιγμή και πώς ένιωσε από τη συμπεριφορά του. Μ' αυτόν τον τρόπο ***θέτει και την τάξη και τον μαθητή προ των ευθυνών τους με έμμεσο και μη ελεγκτικό τρόπο.***

Καλό βέβαια είναι όταν δίνει ο παιδαγωγός το μήνυμα σε πρώτο πρόσωπο και ο τόνος της φωνής του να μην περιέχει επιθετικότητα, γιατί το αποτέλεσμα μπορεί να είναι το ίδιο με την περίπτωση που δίνει μήνυμα σε δεύτερο πρόσωπο κατηγορώντας, κρίνοντας, απειλώντας τους άλλους. **Τα «μηνύματα εγώ»** βοηθούν προς την υπέρβαση των αδιεξόδων μεταξύ μαθητών καθηγητών. Στην περίπτωση αυτή με ήρεμο τόνο φωνής ο καθηγητής εκφράζει τα συναισθήματα του στους μαθητές.

Θα πρέπει στο σχολείο να διαμορφωθεί ένα κλίμα που θα συντελεί όχι μόνο στο να πετύχει ο μαθητής, αλλά και να βιώσει αυτή του την επιτυχία ως αποτέλεσμα κυρίως των δικών του προσπαθειών και ικανοτήτων. Μ' αυτόν τον τρόπο οι εκπαιδευτικοί δίνουν το μήνυμα στον εκπαιδευόμενο ότι τον εμπιστεύονται, του ενισχύουν την αυτοπεποίθησή του, ενώ ενθαρρύνουν την αυτονομία του.

Είναι πολύ σημαντικό επίσης να δημιουργηθεί ένα κλίμα που ενισχύει την άποψη στους μαθητές ότι **τα λάθη και οι αποτυχίες είναι αναμενόμενα αλλά και αποδεκτά** και ότι είναι **ευκαιρίες για μάθηση**.

Για παράδειγμα: Αντί να πει ο εκπαιδευτικός στο μαθητή: «εάν έδειχνες πιο συχνά την απαραίτητη προσοχή και δεν τεμπέλιαζες, θα είχες καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο», θα ήταν πιο αποτελεσματικό να του πει: «Είσαι φιλότιμος και βλέπω πως προσπαθείς, νομίζω όμως ότι το πρόβλημα οφείλεται στο ότι οι τρόποι και τεχνικές που χρησιμοποιείς για να μάθεις, δεν είναι οι καλύτεροι δυνατοί».

Τέτοιου είδους σχόλια δεν αναγκάζουν το νέο να αμυνθεί και τον ωθούν στο να ανακαλύψει μόνος του δημιουργικούς τρόπους μελέτης. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να γνωρίζουν πως η σχέση τους με το νέο ή τη νέα μπορεί να περάσει από πολλά στάδια. Όπως οφείλουν να δείξουν κατανόηση και να δώσουν ευκαιρίες στους νέους έτσι οφείλουν να δώσουν ευκαιρίες και στους ίδιους τους εαυτούς τους για μια καινούρια αρχή.